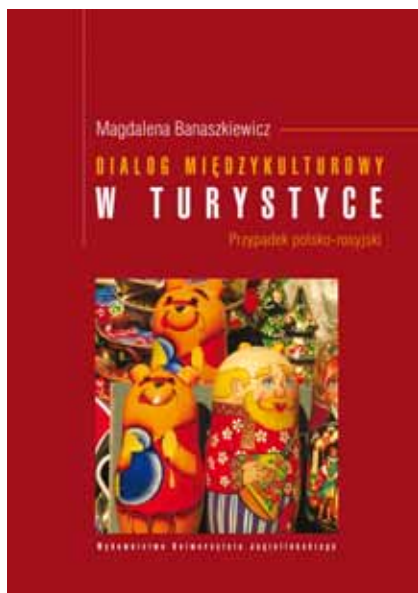

Recenzja:

Karolina Buczkowska

Dialog międzykulturowy w turystyce. Przypadek polsko-rosyjski.

Dialog międzykulturowy w turystyce. Przypadek polsko-rosyjski

Magdalena Banaszekiewicz

Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego

Kraków 2012-03-27

Seria: Varia Culturalia

ISBN: 978-83-233-3244-2

format: B5

stron:368

oprawa: miękka

język publikacji: polski

Recenzowana publikacja zawiera na swej tylnej okładce niejako wprowadzenie do książki i pierwsze informacje o jej zawartości. W tekście czytamy: „Podróżowanie stanowi obecnie jedną z najważniejszych form kontaktu kulturowego. W świecie, w którym co roku

miliony ludzi opuszczają domy w celach turystycznych, jesteśmy świadkami zupełnie nowego fenomenu spotkań reprezentantów różnych kultur, religii i narodowości. Niniejsza książka, wpisując się w nurt badań relacji *hosts and guests* (pomiędzy społecznością gospodarzy-tubylców i gości-turystów), prowadzonych przez antropologów od lat 70. XX wieku, stawia pytania o znaczenie turystyki w kontaktach polsko-rosyjskich. Punktem wyjścia dla refleksji jest znane – choć nierzadko nadużywane – pojęcie „dialogu międzykulturowego”. Termin, który na stałe zagościł w dyskursie naukowym, stając się poręcznym „listkiem figowym”, zostaje skonfrontowany z realnością niełatwych, gdyż obarczonych balastem historii i wzajemnych uprzedzeń, kontaktów Polaków i Rosjan. Choć turystyka rzadko pojawia się w kontekście analiz stosunków między Polską i Rosją, to właśnie ona może się okazać mostem łączącym obydwa narody.”

Zapowiedź treści całkowicie odpowiada takowej wewnątrz publikacji. Autorka – Magdalena Banaszekiewicz – jako osoba dobrze znająca Rosję oraz często w niej w ostatnich latach bywająca, dogłębnie zamierzony cel badań i rozważań nad dialogiem polsko-rosyjskim zrealizowała. Książka, którą wydała, to wartościowa i ciekawa publikacja, która zapoczątkowuje – miejmy nadzieję – badania nad turystyką kulturową w kontekście dialogu międzykulturowego Polaków z innymi narodami czy grupami etnicznymi (warto w tym miejscu przypomnieć, że z punktu widzenia socjologii dyskurs i badania na temat podróży Polaków do Indii jako formy kontaktu międzykulturowego opracował w 2004 r. Krzysztof Podemski – *Socjologia podróży*, wyd. UAM).

Na uwagę już na początku zasługuje bibliografia, licząca 234 publikacje książkowe (tak w języku polskim, jak i angielskim oraz rosyjskim) oraz materiały internetowe – 60 artykułów i raportów w języku polskim i ponad 30 w języku rosyjskim. Do wielu z materiałów autorka odnosi się w tekście, dając wyraz bardzo dobrej znajomości literatury omawianej tematyki. Cytowane fragmenty są poprawnie dobrane i zastosowane.

Książka podzielona jest na cztery obszerne rozdziały (każdy z rozdziałów podzielony jest następnie na dalsze szczegółowe podrozdziały), które poprzedzone są wnikliwym wstępem autorki a podsumowane zwięzłymi wnioskami. Jak sama autorka zaznaczyła we

wspomnianym wstępie, w publikacji zastosowała układ centryczny, którego się rzetelnie trzyma (recenzentka ma sugestię zamiany podrozdziałów tylko w jednym miejscu). Praca napisana jest naukowym, lecz jednocześnie bardzo przystępnym językiem. W kilku miejscach pracy natrafia się na pisownię „nie” z przymiotnikami i przysłówkami osobno, co nie zostało niestety wyłapane podczas korekty technicznej pracy.

We wstępie do publikacji autorka szczegółowo wyjaśnia m.in. powód zajęcia się tematyką dialogu międzykulturowego w turystyce: do tej pory zagadnienie to stanowiło jedynie przedmiot analiz o charakterze głównie teoretycznym w środowisku akademickim – M. Banaszek postanowiła zbadać temat w oparciu o rzetelne badania terenowe i przeprowadzić je wśród turystów podróżujących do Sankt Petersburga. Dodatkowo, we wstępie objaśnia dylematy i niedogodności towarzyszące podjętym badaniom. Niektórym może się ta część wydać zbyt obszerna i detaliczna, jednak osoby wrażliwe na kwestie doboru próby do badań i stosowaną metodologię badań, zapewne znajdą tu odpowiedzi na wszystkie pytania z tego zakresu, które mogłyby pojawić się podczas czytania analizy wyników w rozdziale czwartym. W swej pracy autorka odnosi się do antropologii i z perspektywy antropologicznej zagadnienia badawcze przedstawia, lecz wspomnienia na ten temat brakuje niestety we wstępie. Wystarczyłoby jednak przenieść do niego stosowne zdanie na ten temat z drugiego akapitu z wniosków zamykających pracę i już nikt nie miałby wątpliwości dlaczego właśnie m.in. od treści na temat antropologii autorka rozpoczyna rozdział pierwszy.

Rozdział pierwszy publikacji zatytułowany jest *Antropologiczne ujęcie problemu dialogu międzykulturowego w turystyce*. Po przeczytaniu podrozdziału 1.1. na temat zarysu problematyki antropologii turystyki i podrozdziału 1.2. o roli turystyki we współczesnym świecie nasuwa się potrzeba by podrozdziały te były zamienione kolejnością, co dałoby jeszcze lepszy obraz prezentowanego zagadnienia – zgodnie z zasadą centryczności: od ogółu do szczegółu, czyli najpierw o turystyce, a potem o antropologii turystyki. Niewątpliwie jednak cały rozdział pierwszy jest bardzo wartościowy i znakomicie wprowadza w treści kolejnej części książki oraz pozwala lepiej zrozumieć analizę wyników badań i wnioski autorki pracy na ich temat. W podrozdziale o antropologii turystyki zabrakło definicji samej antropologii, jednak autorka uznała zapewne, że nie będzie treści tak oczywistych zawierać, albowiem będzie mieć do czynienia z czytelnikiem dojrzałym i przygotowanym (tak, jak przygotowany jest do podróży turysta kulturowy). W treści podrozdziału nie brakuje za to informacji na temat historii badań antropologicznych, antropologii podróży i antropologii turystyki, zacierających się granic pomiędzy socjologią a antropologią, problemu autentyczności w turystyce oraz metodologii badań antropologicznych. Podrozdział o turystyce współczesnego świata zawiera m.in. część na temat turystyki i podróży – ich wzajemnych relacji, powiązań i wykluczeń – trafniej byłoby gdyby tytuł podrozdziału to sygnalizował (brzmi on jedynie tak: *Turystyka – model życia*). Podrozdział ten, poprzedzający kolejny na temat turystyki kulturowej, zakończony jest zdaniem: „Jednym z najważniejszych rodzajów turystyki traktowanej jako ‘podróż utowarowiona’ jest turystyka kulturowa” – szkoda, że autorka nie rozwinęła tej myśli w tym miejscu albowiem u badaczy turystyki kulturowej wywołać ono może pewne zaciekawienie, zdziwienie, niepewność czy sprzeciw. Sam podrozdział o turystyce kulturowej jest rzeczowy, a treści podane są w skondensowanej formie. W pierwszym akapicie autorka zauważyła, że istnieje kilka opracowań zwartych na ten temat i zapewne uznała, że nie ma potrzeby szczegółowszej prezentacji zjawiska.

Zrozumienie dalszej części publikacji mogłoby być dla niewtajemniczonego czytelnika trudne, albowiem jak sama autorka *Dialogu...* zauważyła (s. 48), obecnie „w literaturze przedmiotu można spotkać takie pojęcia jak: kontakt (między)kulturowy, komunikacja międzykulturowa, komunikowanie międzykulturowe, dialog kultur czy dialog międzykulturowy”, a ich „bagaż znaczeniowy cechuje się sporym różnicowaniem”. W związku w powyższym podrozdział 1.3 i 1.4 poświęcone zostały komunikacji międzykulturowej w naukach humanistycznych (w tym: badaniom komunikacji

międzykulturowej i kompetencjom międzykulturowym) oraz dialogowi międzykulturowemu w turystyce (w tym: komunikacyjnemu kontekstowi turystyki – tu na uwagę zasługuje część o szoku kulturowym i turystyce w perspektywie dialogicznej) – autorka opracowała je bardzo rzetelnie i z dużym znawstwem przedmiotu. Uwagi recenzenta do tej części są jedynie natury technicznej: na s. 59 autorka wspomina o formach i rodzajach kontaktów międzykulturowych, po czym terminy te stosuje zamiennie, wprowadzając pewną konsternację czytelnika, natomiast na s. 61 sygnalizuje, że pewne treści rozwinie później, nie podając jednak, w której części książki to nastąpi.

Rozdział drugi publikacji zawiera charakterystykę rynku turystyki polsko-rosyjskiej. Najpierw autorka w sposób zwarty, lecz treściwy (podrozdział 2.1.) omawia historię turystyki w Rosji od epoki podróży (cofając się do X wieku), następnie początki turystyki masowej XIX w. i charakter turystyki po rewolucji październikowej do lat 1970. I tu historia ogólna się kończy – szkoda, że autorka nie dodała jeszcze kilku zdań o dekadach kolejnych. W podrozdziale 2.2. z kolei omówiony został zarys polskiej turystyki wyjazdowej do Rosji – treść ważna ze względu na tematykę podjętych przez M. Banaszkiewicz badań, lecz bardzo trudna, na co uwagę zwraca we wprowadzeniu sama autorka, odpowiednio to uzasadniając. Historycznie opis obejmuje czas od Imperium Rosyjskiego po pierestrojkę lat 1980. i jest opisem ciekawym, dobrze ilustrującym omawiane zjawisko i poparty stosownymi cytatami (wypowiedziami turystów). Część następna nie dotyczy już historii, lecz potencjału turystycznego Federacji Rosyjskiej (podrozdział 2.3) i polskiej turystyki wyjazdowej do Rosji (podrozdział 2.4). Charakteryzując rosyjski rynek turystyczny i jego potencjał autorka odchodzi na chwilę od naukowego języka i stosuje bardzo obrazowe porównanie, następującej treści (s. 109): „Kilkanaście lat po rozpadzie ‘komunistycznego raj’ rosyjski rynek turystyczny znajduje się w studium transformacji i wciąż bardziej przypomina odpychającą larwę niż oszłamiającego motyla. Dzisiejsza poczwarka kryje jednak w sobie obietnicę piękna. Potencjał turystyczny Rosji jest wprost proporcjonalny do jej terytorium.” Cały podrozdział napisany jest w oparciu o literaturę i dokumentację rosyjskojęzyczną, co dodatkowo podnosi wartość treści w nim zawartych. Z kolei podrozdział o polskiej turystyce wyjazdowej do Rosji (szkoda, że w tytule nie zawarto informacji, że chodzi o wyjazdy współczesne, by nie myliło się z podrozdziałem o podobnym tytule, lecz odnoszącym się do przeszłości) powstał w oparciu o dane Instytutu Turystyki i ofert biur podróży i jest konkretnym przeglądem o charakterze czysto sprawozdawczym.

Rozdział trzeci to *Kulturowy obraz Rosji i Rosjan*, który czyta się z wielkim zainteresowaniem gdyż odkrywa w sposób obiektywny charakter relacji polsko-rosyjskich. Zaczyna się tematyką stereotypów (cały podrozdział 3.1. zatytułowany jest zresztą *Stereotypowy obraz Rosji i Rosjanina w świetle badań opinii publicznej*), tak istotną w tych relacjach, popartą przez autorkę konkretnymi przykładami z literatury (odnosząc się także do opinii znawców tematu) i wynikami badań m.in. przeprowadzonymi przez CBOS, OBOP czy Pentora – część pt. *Polacy i Rosjanie*. Następnie autorka odkrywa oblicze wspomnianych relacji kreowane przez media – części: *Stosunki polsko-rosyjskie* oraz *Rosja i Rosjanie*, gdzie także odwołuje się do licznych badań z tego zakresu. Zastanawiające jest, dlaczego do rozdziału prezentującego konkretne przykłady relacji polsko-rosyjskich, autorka dorzuciła podrozdział czysto teoretyczny na temat czynników determinujących wyobrażenia turystyczne (3.2.), który zdecydowanie bardziej powinien znajdować się w rozdziale pierwszym. Autorce zależało zapewne na wprowadzeniu tym tekstem w treść podrozdziału kolejnego, zawierającego analizę przewodników po Rosji i Sankt Petersburgu (3.3.) – lepiej byłoby gdyby stał się on jednak jego częścią składową, a nie odrębnym tekstem. Recenzentka publikacji nie będzie się w tym miejscu odnosić do części merytorycznej wspomnianego podrozdziału, jak również podrozdziałów kolejnych, zawierających analizę wybranych artykułów turystycznych, tekstów internetowych i narracji podróżniczych na temat Rosji albowiem uważa autorkę publikacji za specjalistę w zakresie tematyki polsko-rosyjskiej i

wyjazdów turystycznych do tego kraju (M. Banaszkiwicz jest zarówno pilotem wycieczek, jak i częstym bywalcem Sankt Petersburga) i nie czuje się kompetentna podważać zaprezentowane przez nią zdanie i wysnute wnioski, jednocześnie zauważając jednak przydatność tych rozważań dla przygotowywanych przez czytelników wypraw i wyrabiania opinii na temat Rosji i Rosjan.

Wreszcie rozdział ostatni – zatytułowany: *Dialog międzykulturowy w kontekście wycieczek do Sankt Petersburga* – stanowi najważniejsze i bardzo cenne ogniwo publikacji, gdyż jest efektem przeprowadzonych przez M. Banaszkiwicza badań empirycznych (to jednocześnie najobszerniejszy rozdział, liczący ponad 100 stron). Autorka podzieliła go na cztery podrozdziały: *Charakterystyka wycieczki kulturowej do Sankt Petersburga*, *Profil turystów wyjeżdżających do Sankt Petersburga*, *Sytuacje kontaktów międzykulturowych*, *Dialog międzykulturowy w refleksji turystów* oraz *Dialog międzykulturowy w refleksji pracowników branży turystycznej*. Pierwszy z nich poprzedzony został kilkustronicowym opisem Sankt Petersburga – jego historii i pierwszych turystów, co ma szczególne znaczenie dla czytelników, którzy w tym mieście nigdy nie byli. Oferta miasta dla turysty kulturowego zaprezentowana została w odniesieniu do programu rozwoju turystycznego Sankt Petersburga w latach 2005-2010 oraz do jego potencjału kulturowego – autorka dokonała trafnej jego analizy pod kątem możliwości rozwoju poszczególnych form turystyki kulturowej, np. literackiej, religijnej czy muzealnej, a także w odniesieniu do oferty biura podróży „Almatur”. W kwestii wiedzy o polskich turystach kulturowych przydatny jest niewątpliwie podrozdział zawierający informacje o profilu turystów wyjeżdżających do Sankt Petersburga – jedno z pionierskich takich opracowań w Polsce (dodatkowo autorka dokonuje podsumowania tych treści w zakończeniu pracy – na s. 312-313). Uwagę zwraca też część prezentująca opinię o ww. turystach, opisaną z perspektywy autorki pracy – pilotki wycieczek do Rosji. Podrozdział kolejny – na temat kontaktów międzykulturowych – zawiera obszernie wprowadzenie w tzw. spektakl w przestrzeni turystycznej – podobnie jak wcześniej, także i tu recenzentka stwierdza, że część teoretyczna – wprowadzająca, właściwsza byłaby w rozdziale pierwszym, natomiast tu wystarczyłaby sama analiza poszczególnych składowych owego spektaklu (tj. wyróżnionych oddzielnie: „sceny”, „scenariusza” i „aktorów”), którą autorka opracowała dość szczegółowo i ciekawie. W trafny sposób poradziła sobie też z opracowaniem kolejnych podrozdziałów o dialogu międzykulturowym na podstawie opinii uzyskanych od ankietowanych turystów i pracowników branży turystycznej, co nie było zadaniem łatwym.

We wnioskach do pracy autorka zwięźle podsumowuje efekt swoich rozważań teoretycznych i działań empirycznych. Niepotrzebnie tłumaczy się jednak (akapit drugi) z konieczności bliższego scharakteryzowania w swej pracy chociażby meandrów turystyki polsko-rosyjskiej czy kulturowego obrazu Rosji i Rosjan – dla wnikliwego czytelnika treści te były niezbędne w lepszym zrozumieniu założeń i efektów działań badawczych. Na uwagę zasługuje w tej części pracy zaakcentowanie istnienia trzech typów interakcji turystów z przedstawicielami rosyjskiego kręgu kulturowego, które można spokojnie w przyszłości odnosić do charakterystyki interakcji turystów z reprezentantami innych kręgów kulturowych, powołując się na M. Banaszkiwicza jako autorkę tej teorii. Zakończenie wnioskowania mogą niektórzy uznać za nieco pompatyczne i wyidealizowane – autorka zamieszcza tu postulaty – refleksje na przyszłość w odniesieniu do kontaktów polsko-rosyjskich na niwie turystyki (zwłaszcza kulturowej), jednakże dla innych ta misja może być bardzo inspirująca i uświadamiająca znaczenie „łączenia, a nie dzielenia, likwidowania, a nie tworzenia barier, rozwoju kultury, a nie jej degradacji” (s. 317). Recenzentka publikacji osobiście należy do odbiorców drugiego typu i publikacja M. Banaszkiwicza wraz z misją, którą ze sobą niesie, bardzo jej odpowiada.